

A VELOCIDADE DE LECTURA EN LINGUA GALEGA. UNHA APROXIMACIÓN

Carme Hermida Gulías

Universidade de Santiago de Compostela

mdocarme.hermida@usc.gal

A Florencio Buján Liñares, colaborador xeneroso.

Resumo: O establecemento da velocidade media de lectura das persoas adultas é un coñecemento necesario para asegurar a comprensibilidade dos subtítulos das obras audiovisuais ou dos audiolibros, entre outros produtos.

O estudo da velocidade en que leron os mesmos textos de ficción e de divulgación 28 persoas de diferentes idades e formación permite establecer unha media de 243 palabras por minuto na lectura silenciosa e de 167 ppm, na lectura oral.

Palabras chave: galego, velocidade de lectura, lectura silenciosa, lectura oral, palabras por minuto.

Title: Reading speed in Galician language. An approach

Abstract: The identification of the average reading speed of adults is necessary knowledge to ensure the comprehensibility of the audiovisual works' subtitles or audiobooks, among other products.

The study of the speed at which 28 people of different ages and backgrounds read the same work of fiction and popular texts allowed us to establish an average of 243 words per minute in silent reading and 167 wpm in oral reading.

Key words: Galician language, reading rate, silent reading, oral reading, words per minute.

A determinación da velocidade á que o ser humano pode ler un texto é unha angueira manifestada por diversos estudosos dende finais do século XIX (Brysaert 2019). Para satisfacer esa curiosidade e parcialmente baseado en conclusións de varios deses estudos, aceptouse un lugar común amplamente difundido segundo o cal a media de lectura das persoas adultas, calquera que fose a súa lingua, era de 300 palabras por minuto (ppm), sen que se especificase se esa media se refería á lectura silenciosa¹ ou á lectura en voz alta.

Táboa 1. Velocidade media de lectura en distintas linguas

Lingua	Palabras por minuto en lectura silenciosa	Palabras por minuto en lectura en alto
Italiano	285	182
Español	278	191
Alemán	260	169
Chinés	260	152
Neerlandés	245	171
Inglés	236	190
Coreano	226	133
Hebreo	224	147
Sueco	218	163
Francés	214	180
Finés	195	162
Árabe	181	142

Fonte: elaboración propia a partir dos datos de Brysaert (2019, p. 20)

Unha análise dos distintos traballos dedicados a este tema publicada polo profesor belga Marc Brysaert (2019, p. 20) revelou que a cifra das 300 ppm non é válida nin para a lectura silenciosa nin para a realizada en voz alta en ningunha lingua, tal como se pode observar na táboa 1, en que se comproba que a cifra media

1 Ó longo deste traballo referirémonos ó proceso de interpretar un texto sen reproducilo oralmente como lectura silenciosa, lectura mental ou lectura para si. Á acción de reproducir con voz un texto chamarémolle lectura oral, lectura en voz alta ou lectura en alto.

máis alta para a lectura silenciosa, 285 ppm, se detectou no italiano. Para a lectura en voz alta a media máis elevada corresponde ó español con 191 ppm.

Poucos estudos se interesaron por esta media en galego. Os datos máis coñecidos fan referencia á velocidade da eficacia lectora² en alumnado de 2º, 3º e 4º da ESO (Martínez Ferreiro e Torres Reino 2001, p. 60), que se sitúa, respectivamente, en 148, 162 e 174 ppm, cifras que non se sabe se adscribir á lectura silenciosa ou á lectura en voz alta.

Independentemente do interese do profesorado da educación primaria e da secundaria por coñecer o nivel lector conseguido polo seu alumnado, na sociedade actual existe unha serie de actividades relacionadas coa lingua e coa lectura para as que é necesario coñecer a velocidade media de lectura nunha lingua concreta para o seu correcto desenvolvemento. A aparición e rápida popularización no mercado das linguas de produtos culturais baseados na lectura en voz alta, como os audiolibros ou as audioguías, fan preciso, para garantir a calidade do produto e asegurar a comprensión do público, que se aproximen a unha media de lectura propia das persoas destinatarias. Por outra banda, a aceptación cada día maior de produtos televisivos en versión lingüística orixinal con apoio de subtítulos na lingua elixida esixe coñecer a velocidade de lectura silenciosa para asegurar a súa accesibilidade ó maior número posible de persoas receptoras.

A falta de difusión de estudos específicos sobre este tema para a lingua galega deixa ós profesionais que deben realizar traballos de subtitulado ou de gravación de sons ante a única saída de tomar de referencia unha velocidade de lectura que, sen dúbida, estará próxima, mais que non é especificamente a do galego. A necesidade de axudar a cubrir esta carencia aguilloou o deseño desta investigación, que pretende establecer a media da lectura silenciosa e da lectura en voz alta das persoas galegas adultas.

2 Segundo Martínez Ferreiro e Torres Reino (2001, p. 59), a eficacia lectora “é o número de palabras que se le e comprende”. Conséguese despois de multiplicar a velocidade espontánea ou mecánica de lectura pola porcentaxe obtida para a comprensión lectora. As indicacións tomadas de Brysbaert que se citan enténdense referidas á lectura mecánica, aquela que non toma en consideración se o texto foi mal ou ben interpretado.

1. A investigación

1.1. Os textos

No traballo de Brysbaert (2019), que analiza a velocidade de lectura segundo a establecen diversos estudos realizados en varias linguas, demóstrase unha evidente diferenza entre o tempo que se tarda en ler un texto literario e o que lle hai que dedicar a un texto de carácter divulgativo, maior neste caso ca no anterior.³ É por iso que, para a realización desta proba, se elixiron dez textos pertencentes a ámbitos diferentes: cinco de creación literaria e cinco de divulgación, quer de ideas propias quer de investigacións científicas de temática variada. En cada un dos ámbitos, os textos gardan unha gradación na dificultade de lectura realizada de xeito subxectivo.

Fóronlles presentados ás persoas lectoras en follas exentas, cun formato de letra de 14 puntos para facilitar a lectura, e nunha progresión de menor a maior dificultade, comezando polos literarios e continuando cos de divulgación. Tódolos escritos levan na parte inferior do folio a referencia do volume do que foron extraídos e o número de palabras que conteñen.

Nos textos de creación literaria, que se reproducen deseguido, optouse por escoller escritos pertencentes a modalidades que, de seu, xa teñen en consideración a complexidade narrativa, pois dous deles, o de Agustín Fernández Paz e o de Xabier P. Docampo, son publicacións encadradas dentro do ámbito da literatura infantil; o de Beatriz García Turnes pertence a unha colección dedicada á literatura xuvenil e os de Manolo Rivas e Xosé Neira Vilas, aínda tendo unha temática relacionada coa infancia, foron pensados para público adulto.⁴

3 Segundo Brysbaert (2019, p. 21), isto é debido á ralentización da velocidade de lectura producida pola lonxitude das palabras. Os textos de non ficción adoitan empregar verbas máis longas cós textos de ficción.

4 Nun traballo destas características, abondaría coa referencia bibliográfica a estes textos, mais optouse pola súa reprodución completa para facilitar que calquera persoa interesada poida conseguir a súa velocidade de lectura e comparala coa obtida no estudo. Abonda para iso con iniciar o acto lector cun cronómetro en marcha, parar de ler unha vez que chegue ós 60" e contar as palabras que se percibiron nese tempo. Para satisfacer a curiosidade que se poida suscitar, márcanse nos textos as medias que se conseguiron

1

Para Helena, a súa vila é a máis fermosa do mundo. Algunhas noites, cando tarda en durmir, imaxina que Xoel e mais ela poden voar e elevarse ata o máis alto, como fan as aguias que nos días claros vixían o val. Despois, os dous descenden esvarando polas correntes de aire e, collidos da man, sobrevoan os lugares onde transcorre a súa vida, que desde o ceo parecen aínda máis bonitos que na realidade.

¡Son tantas as cousas que lle gustan da vila! As casas, as árbores, o río, a biblioteca, a praza... Sempre hai xente conversando polas rúas e, á tardiña, as terrazas do parque aparecen ateigadas de persoas alegres que comentan as incidencias do día. Ademais, os meses de frío son poucos e a calor nunca é abafante no verán.

A casa de Helena está nunha rúa de edificios idénticos. Todos teñen unha cheminea e dúas bufardas no tellado que dá á fronte, e tamén un pequeno xardín que cada familia encheu de plantas diferentes. No da nena medra unha enorme buganvílea que rube {O} pola parede ata as fiestras do piso e se enche de flores vermellas nos meses de calor.

Polas mañás, cando sae da casa, o primeiro que fai é ir chamar a Xoel, que reside noutra vivenda situada na parte baixa da vila, onde as rúas son estreitas e as casas, máis antigas. Alí agarda polo seu amigo, que case sempre se atrasa porque é máis durmiñón e se lle pegan as sabas. Cando por fin aparece na porta, os dous {M} se saúdan alegres e marchan xuntos camiño da escola.

A esa hora da mañá xa hai un mundo de xente polos comercios e tendas da rúa principal. Encántalles pararen diante dalgunhas, contemplaren a variedade de peixes na peixaría de Estrela, os libros de capas atraentes que enchen o escaparate da librería, as froitas de mil cores no ultramarinos do señor Tomé... Aínda que o que máis lles gusta é sentiren o delicioso recendo ao pan acabado de facer que sae da panadaría de Rosa e inunda toda a beirarrúa...

nas distintas lecturas realizadas coa indicación {M}, que corresponde á lectura mental ou silenciosa, e con {O}, que corresponde á lectura oral ou en voz alta.

En calquera caso, cómpre ter en conta que a velocidade individual resultante vai ser superior ou inferior á media segundo a formación, os estudos ou a idade da persoa lectora.

Un día, de camiño para a escola, chamoulles a atención ver baleira de xente a panadaría de Rosa. O recendo do pan enfornado era tan intenso coma o doutros días, mais non había ninguén mercando no local.

Algo raro debía de ocorrer esa mañá. Moitas fiestras aparecían pechadas e había menos xente pola rúa, coma se unha parte dos habitantes da vila decidise quedar encerrada nas súas casas. Malia cruzárense con algunhas persoas que conversaban en voz baixa, a maioría camiñaba con présa, sen erguer a cabeza en ningún momento. Tardaron en decatarse de que non se escoitaba o familiar boureo doutras veces; no seu lugar reinaba un raro silencio que lembraba o dalgúns soños. Era coma se un vento estraño varrese a vila durante a noite, levando canda el a alegría doutros días.

Algo cambiara tamén na escola, aínda que en aparencia todo seguía igual. Violeta, a súa mestra, andou todo o tempo seria e concentrada, coma se tamén a ela lle esquecese sorrir.

Agustín Fernández Paz, *Valados* (2009).

2

Poucos días despois comezou o novo curso e alá foi Nicolás. Os primeiros días dedicábaos o mestre a comprobar os coñecementos que tiñan os alumnos. E cada dous por tres lamentábase do mal que estaban.

Preguntáballes as cousas máis raras que se lle ocorrían e os rapaces esforzábanse tanto por demostrar que non eran uns zotes como o mestre se esforzaba en pór de manifesto, que parecía mentira que estivesen onde estaban co pouco que sabían.

O terceiro día do curso, no que se trataba de matemáticas, o mestre mandou que cada un escribise a distancia que había entre dúas cidades europeas que lle asignou a cada alumno. Todos os traxectos eran distintos, para que non copiasen uns polos outros “que non me fío eu de vostedes”, dicía o mestre. Para facelo, había que consultar un cadro en que viñan as distancias por estrada entre as distintas cidades de Europa. Foi de notar a cara que puxo unha nena cando lle tocou procurar na táboa a distancia entre Estocolmo

e Londres, porque, aínda que xa está feito o túnel por embaixo do {O} canal da Mancha, faltábanlle datos e túneles por tódalas partes.

Pero o asunto non acaba aí, porque a distancia obtida había que expresala en miriámetros! E aí foi onde comezou a lea en que acabou por se meter Nicolás.

El estaba afeito a falar de distancias, seu pai viaxaba moito e rara era a noite en que, ao chegar á casa, non dicía cantos quilómetros percorrera e a onde fora. {M} Por tódalas partes sentía á xente falar de distancias en quilómetros. Tamén había quen falaba de distancias máis curtas e entón falaba de tantos ou cantos metros. Algúns dicían “coma de ti a min” ou “coma de aquí a aquel salgueiro”, para falar clariño e que os entendesen moi ben. Pero en toda a súa vida non sentira falar dos malditos “miriámetros”. Lera un libro que falaba dos miriápodos, que son uns bechiños que teñen moitísimas patas. ¿Podería ser que houbera que dicir a distancia entre Budapest e París, que fora a que lle tocara a el, en pasadas de miriápodo? Non parecía que fose tal cousa.

Pensou en preguntalo, pero no canto de que na súa imaxinación se representase o mestre aclarándolle o asunto, o que se lle apareceu foi a figura do mestre dicíndolle:

—Pero como é posible que un rapaz da súa idade —porque os trataba de vostede e iso poñíalle moito máis medo— non saiba o que é un miriámetro? Vostede a que centro ía o ano pasado? Como se atreve a dicir a impertinencia de que en ningures se miden as distancias en miriámetros? Amáñese como poida, que isto é unha proba de avaliación inicial, e poña o que mellor lle pareza...

Estas últimas palabras do mestre, que soaron só na imaxinación de Nicolás, decidírono a facer iso: amañarse como puido. Preguntoulle á nena que estaba sentada ao seu lado, que se chamaba Társila, a solución a tan pouco asinado problema, e escribiuna na folla...

Xabier P. Docampo, *O pazo baleiro* (2002).

3

Aínda soño ás veces con aquel día. Véxome a min mesma fóra do edificio da Sección Feminina da Falanxe, onde fixemos o derradeiro exame das oposicións. Acompañame a miña inseparable amiga Marieta. As dúas agardamos a que o tribunal colgue a nota. Nuns minutos saberemos que estamos aprobadas e eu sentirei, ao mesmo tempo, angustia e alivio. Angustia ante a incerteza do futuro inmediato, que deberei afrontar soa por primeira vez, lonxe da casa e dos meus irmáns. Alivio por conseguir un posto de traballo non moi ben remunerado, pero, con todo, moito mellor e máis seguro ca o emprego que tiven no último ano no colexio de dona Pilar, onde ensinaba sen contrato e sen seguro despois de fracasar no meu primeiro intento de gañar a praza de mestra nacional.

Ben, o de fracasar é un dicir. Eu levaba as oposicións moi ben estudadas o primeiro ano que me presenteí. E iso a pesar de ter que compatibilizar a preparación das probas cos labores do fogar —aos que contribuíamos as miñas irmás e {O} mais eu— e co meu traballo de institutriz das fillas do doutor Míguez, o primeiro que conseguín ao rematar a carreira. Fun superando os exames e cheguei á chamada “encerrona”, onde tiñamos que facer a exposición oral dun tema. O que me tocou sabíao moi ben e presenteino con tanta brillantez que os compañeiros que asistiron á miña defensa, aberta e pública, felicítáronme ao rematar.

A verdade é que aquel día marchei para a casa crendo que tiña a praza no peto. E por {M} iso a miña decepción foi tan grande cando vin que me suspenderan aquela derradeira proba. Confundida, pedín falar co tribunal. A xustificación que se me deu para aquela nota inmerecida non admitía réplica:

—Neniña, e ti que querías, se non traías recomendación ningunha? —espetoume o presidente.

Así, sen anestesia nin nada. Tan cheo de razón, tan seguro do seu argumento, que me deixou sen fala. E é que era o presidente do tribunal que non daba creto. Imaxino que pensaría que eu estaba tola por malgastar tanto esforzo no estudo sen buscar, como todo quisque, un enchufe que me asegurase o favor dos examinadores. Porque non había que ser ministro para recomendar un aspirante nunha oposición de maxisterio. Era coma hoxe na sanidade pública, que non tes que coñecer nin ao conselleiro nin

ao cirurxián xefe para que te colen na lista de agarda para unha operación. Vale un administrativo, un auxiliar de clínica... Iso si, como non teñas de man a ninguén, dáte por morto, porque á lista normal de espera teraslle que engadir, diante de ti, todos os que si coñecen, dende o marido da xefa de nefroloxía ata o curmán dun amigo do sobriño-neto da enfermeira de pediatría. Corrupción a todos os niveis, que moito falamos dos políticos, pero quen máis quen menos...

Algo melloramos dende os anos sesenta, de todas maneiras. Nas oposicións de maxisterio, como noutras ordes da vida, as cousas cambiaron coa chegada da democracia.

Beatriz García Turnes, *Esta noite hei de ir a verte* (2021).

4

O mestre agardaba desde había tempo que lle enviasen un microscopio os da Instrución Pública. Tanto nos falaba de como se agrandaban as cousas miúdas e invisíbeis por aquel aparello que os nenos chegabamos a velas de verdade, coma se as súas verbas entusiastas tivesen o efecto de poderosas lentes.

“A lingua da bolboreta é unha trompa enroscada como un resorte de reloxo. Se hai unha flor que a atrae, desenrólaa e métea no cáliz para zugar. Cando levades o dedo humedecido a un tarro de azucre, ¿a que sentides xa o doce na boca coma se a xema fose a punta da lingua? Pois así é a lingua da bolboreta”.

E entón todos tiñamos envexa das bolboretas. Que marabilla. Ir polo mundo voando, con eses traxes de festa, e parar en flores como tabernas con bocois cheos de xarope.

Eu quería moito a aquel mestre. Ao primeiro, os meus pais non podían crelo. Quero dicir que non podían entender como eu quería ao meu mestre. Cando era un picariño, a escola {O} era unha ameaza terríbel. Unha palabra que cimbraba no aire como unha vara de vimbio.

“¿Xa verás cando vaias á escola!”

Dous dos meus tíos, como moitos outros mozos, emigraran a América por non ir de quintos á guerra de Marrocos. Pois ben,

eu tamén soñaba con ir a América só por non ir á escola. De feito, había historias de nenos que fuxían ao monte para evitar aquel suplicio. Aparecían aos dous ou {M} tres días, atarecidos e sen fala, como desertores do Barranco do Lobo.

Eu ía para seis anos e chamábanme todos Pardal. Outros nenos da miña idade xa traballaban. Mais o meu pai era xastre e non tiña terras nin gando. Prefería verme lonxe que non enredando no pequeno taller de costura. Así pasaba gran parte do día a correr pola Alameda, e foi Cordeiro, o recolledor de lixo e follas secas, o que me puxo o alcume. “Pareces un pardal”.

Coido que nunca corrín tanto como aquel verán anterior ao ingreso na escola. Corría como un tolo e ás veces sobrepasaba o linde da Alameda e seguía lonxe, coa mirada posta na cima do monte Sinaí, coa ilusión de que algún día me saírían ás e podería chegar a Buenos Aires. Pero xamais sobrepasei aquela montaña máxica.

“¡Xa verán cando vaias á escola!”

O meu pai contaba como un tormento, como se lle arrincasen as amígdalas coa man, a maneira en que o mestre lles arrincaba a gheada da fala para que non dixesen aghua nin gható nin ghracias. “Todas as mañás tiñamos que dicir a frase *los pájaros de Guadalajara tienen la garganta llena de trigo*. ¡Moitos paus levamos por culpa da Ghuadalagara!” Se de verdade quería meterme medo, conseguíuno. A noite da véspera non durmín. Encollido na cama, escoitaba o reloxo de parede na sala coa anguria dun condenado. O día chegou cunha claridade de mandil de carnicero. Non mentiría se lle dixese aos meus pais que estaba enfermo.

O medo, como un rato, roíame os adentros.

Manuel Rivas, *A lingua das bolboretas* (2005).

5

Eu son Balbino. Un rapaz da aldea. Coma quen di, un ninguén. E ademais, pobre. Porque da aldea tamén é Manolito, e non hai quen lle tusa, a pesar do que lle aconteceu por causa miña.

No verán ando descalzo. O po quente dos camiños faime alancar. Magóanme as areas e nunca falta algunha brocha para espetárseme nos pés. Érgome con noite pecha, ás dúas ou tres da mañá, para ir co gando, restrebar ou xuntar monllos. Cando amañece xa me doe o lombo e as pernas. Pero o día comeza. Sede, sol, moxardos.

No inverno, frío. Ganas de estar arreo ó pé do lume. Muíños apeados. Faladurías de neves e lobos. Os brazos son coma espeteiras para encolgar farrapos. Murnas, fridas, dedos sen tentos. ¿Que saben disto os nenos da vila?

Eles ignoran o que eu penso mentres boto ó corpo un gurrucho de caldo con broa. Ou o que {O} sinto cando estou no monte pingando, aterecido, vendo por entre a chuvia un fantasma bretemoso en cada árbore.

A aldea é unha mestura de lama e fume, onde os cans ouvean e a xente morre «cando está de Deus», como di a madriña. Os rapaces somos tristes. Enredamos, corremos tras dos foguetes e ata rimos, pero somos tristes. Temos a pobreza e os trafegos da terra aniñados nos ollos.

Eu quixera andar {M} mundo. Ir por mares e terras que non coñezo. Nacín e creíame na aldea pero agora síntoa pequena, estreita. Coma se vivise nun cortizo. Teño pensamentos que non lle poden contar a ninguén. Algúns non me entenderían e outros chamaríanme tolo. Por iso escribo. E despois durmo coma unha pedra. Quedo desatafegado, libre, coma se me quitasen de enriba un bocoi. ¿Cousas miñas! E tamén de Smith, o capitán que estivo na guerra e cando voltou para a casa púxose a escribir todo o que lle acontecera. Así está nun libro que me trouxo o Landeiro.

¿Se eu fixese un libro! Nin falar. Ogallá que non me atopen o caderno. Daríame vergoña. E non é para menos. Porque nel baleiro todo o que sinto. Moi pouca xente o fai. Todos abren o peteiro para dúas cousas: para dicir a verdade ou para arredarse dela [...]

Eu non sei se esvarío. Vexo o mundo darredor de min e adoezo por entendela. Vexo sombras e luces, nubeiros que viaxan, lume, árbores. ¿Que é todo isto? Ninguén me di, poño por caso, para que serven as estrelas, nin onde morren os paxaros. Sei de certo que moitísimos anos antes de nacer eu xa había sol e penedos e fuxía a auga polo río. E estou seguro de que todo seguirá igual despois de que eu morra. Virá máis xente, e máis, tripando uns

nos outros, esquecéndose adrede dos que morreron, coma se non houbesen vivido.

Escribir no caderno —¡quen o diría!— é coma baldeirar o corazón. Parece un milagre. Pois á fin de contas non pasa de ser unha conversa comigo mesmo. Pero para min é milagre todo. Dende as pingueiras da chuvia ata o canto do grilo.

Aínda que se me ocorrese facer un libro, como fixo Smith, de pouco valería o que contase. Smith estivo na guerra, e eu son a penas «o neno», como me chaman na casa. Son Balbino. Un rapaz da aldea. Un ninguén.

Xosé Neira Vilas, *Memorias dun neno labrego* (1961).

Para os textos de divulgación, optouse por dous escritos extraídos do libro *Tres minutos no aire* de Miguel Anxo Murado (2019), que recompila as súas colaboracións no programa radiofónico *Diario Cultural*, emitido pola Radio Galega; os outros tres foron recollidos en páxinas de Internet, un en *Orgullo Galego*⁵ e os dous restantes na publicación *GCiencia. Xornalismo + divulgación*.⁶ Para conseguir que estes tres últimos se axustasen ás condicións da investigación, foi necesario realizarlles pequenas adaptacións.

1

Fálase moito estes días do feísmo arquitectónico en Galicia. Efectivamente, abonda con dar un paseo polas estradas do país para contemplar, florecendo por todas partes, eses estilo construtivo baseado no ladrillo visto: a torre de cinco pisos que se alza solitaria no medio dunha leira de patacas coroada por un guindastre; a galería de PVC pegada á casa reitoral do século dezasete; o baixo comercial baleiro e sen paredes... Véñense á cabeza, en concreto, esa especie de sinfonía inacabada de cemento que xa leva case medio século no centro da vila de Carballo. Leva aí tanto tempo

5 <https://orgullogalego.gal/a-chorar-a-cangas/>

6 <https://www.gciencia.com/>

que case se pode dicir que é o seu monumento máis recoñecible. A este paso, máis que coa ruína, ameaza con converterse nun edificio histórico protexido.

Galicia, en definitiva, é un país que non se sabe se está nas mans do negocio da construción ou da destrución, a medio edificar ou a medio derrubar. Por iso hai que alegrarse de que por fin se fale de tomar medidas, como se comentaba estes {O} días en medios oficiais. Mais o certo é que, a estas alturas, son tantos os exemplos desta estética que, máis que de irregularidades, quizais habería que empezar a falar de estilo autóctono.

Poderíase argumentar que Galicia fixo co feísmo o que no seu momento fixo co Románico: adaptalo á sensibilidade local e aos materiais dispoñibles, converténdoo en algo seu, en algo único. Feísmo hai en moitos sitios, pero nada que se pareza ao feísmo arquitectónico galego. Se Galicia elixiu no {M} seu momento o Románico foi porque era un estilo humilde e sinxelo, fácil; e co feísmo pasa algo semellante. Está imbuído, en certo modo, daquel espírito naïf que impregna as grandes obras de arte, galegas ou non. Non vou comparar o románico compostelán da igrexa de Santa María de Cambre con ese alpendre restaurado con uralita que se ergue a pouca distancia, aló na estrada do Temple, pero o certo é que ambas as creacións naceron da mesma sensibilidade popular e foron, seguramente, as mans de distintas xeracións, pero das mesmas familias, as que construíron a unha e a outra.

Está ben, digo, tomar medidas e acabar co feísmo arquitectónico en Galicia. Pero tamén penso que, cando remate esta guerra xusta que se anuncia contra a uralita, o ladrillo visto e o hórreo de cemento, haberá que preservar algúns exemplos para mostrárllelos ás xeracións futuras. Igual que os romanos deixaron pontes de pedra para a posteridade, deixemos nós algún solitario pilote de cemento armado, algún chalé rosa en primeira liña de praia e algún conxunto histórico-artísticos de postes da luz e lavadoras oxidadas, como ruínas de algo que, aínda que non nos guste, é noso e forma parte de nós e somos nós, tamén.

Miguel Anxo Murado, *Tres minutos no aire* (2019).

2

Hai unha expresión popular moi estendida na nosa xeografía e, en concreto, no sur do país. Esta é *a chorar a Cangas*. Adoitamos empregala para recriminar o noso interlocutor por *choromicas* ou por lamentarse por un suceso inesperado ou non. Mais, por que o mandamos a chorar a Cangas?

Durante moitos anos e ata finais do século pasado, no noso país existiu unha profesión de nome *carpideiras*, *choronas*, *choradeiras* ou *plañadeiras* que consistía en chorar nun enterro por cartos ou comida. Segundo a historia e a tradición oral, na vila de Cangas do Morrazo existían unhas carpideiras de renome, das máis afamadas da Galiza, que eran contratadas case sempre por persoas de alto poder adquisitivo para demostrar que a persoa finada era moi querida e recoñecida.

En moitas ocasións, as carpideiras non coñecían o finado, mais a súa profesionalidade era tal que mesmo chegaban a desvanecer ou a arrincar pelos da cabeza {O} para mostrar a dor provocada pola morte. Noutras ocasións, estudaban a vida do finado para facer gala do seu coñecemento diante dos presentes.

Aínda que a fama a tiñan as choradeiras de Cangas do Morrazo, esta profesión estaba estendida por toda a xeografía galega. No século catorce, a Igrexa tentou erradicar o uso destas mulleres nos enterros, conservándose escritos dos bispos nos que lles entregaban todo o poder aos curas das distintas parroquias para que prohibiran ou entorpeceran a súa presenza.

Estas profesionais do choro adoitaban recibir alimentos polos seus servizos xa que a fame e {M} as penurias eran constantes. De feito, aínda que no século vinte a súa presenza era case testemuñal, algunhas persoas que lembran a súa existencia contan como, nos anos posteriores ao golpe de estado franquista e coincidindo cos anos da fame, había mulleres que se dedicaban a isto co obxectivo de poder alimentar as súas crianzas.

Na actualidade, as carpideiras xa non existen, mais queda a tradición oral, encargada de lembrar a súa existencia e, sobre todo, de seguir enriquecendo unha lingua que, ao contrario desta profesión, se resiste a pasar ás follas da historia.

Adaptado de <https://orgullogalego.gal/a-chorar-a-cangas/> (2020)

3

Onte no café, un rapaz estaba lendo en alto un xornal a un grupo de amigos, e unha rapaza que estudaba na mesa dun lado mandouno calar. O rapaz, educadamente, calou. Eu tamén estaba escribindo na mesa do outro lado, pero a min non me incomodaba. Estou afeito, e non me custa concentrarme con ruído, sempre e cando sexa ruído e non música. A música, se é boa, distraémeme; o ruído, non.

Aprecio o silencio, pero non o considero absolutamente necesario. De feito, gústame o barullo, xustamente porque permite logo gozar máis do silencio. En todo caso, penso que o silencio está sobrealorado. Hai moita xente na cidade, por exemplo, que bota de menos o que eles chaman o silencio do campo, cando o campo, para quen realmente o coñece e sabe observalo, non é silencioso. Só é silencioso, precisamente, para un urbanita, que non detecta a maior parte dos sons, dos chíos dos paxaros e do renxer das follas. O campo é un lugar que non para de falar, outra cousa é que {O} fale baixiño.

O compositor contemporáneo John Cage, que é famoso por unha obra súa titulada “4’33” que consiste nun silencio de catro minutos e trinta e tres segundos, recoñecía que a experiencia do silencio non é posible para a maioría das persoas. Sempre escoita un algo. Quizais por iso nunca me sentín a gusto nas bibliotecas, eses grandes almacéns de silencio. Frecuentaba de neno a Provincial de Lugo, onde ía ler os contos de {M} Astérix e de Tintín e a revista *Trinca*. Non había forma de concentrarse naquel silencio mesto e litúrxico no que se escoitaban seguido tusidos, vixiados sempre pola mirada severa da bibliotecaria. Era a atmosfera dun hospital antituberculoso e unha misa. Igual que me pasaba na misa, eu estaba sempre a piques de estoupar nunha gargallada, precisamente porque non se podía.

De feito, isto de ler en silencio é un invento relixioso. O costume, polo que sei, naceu nos mosteiros, e bastante tardiamente. Santo Agostiño abraiábase de que santo Ambrosio de Milán lese para si, porque ninguén o facía entón. Máis ca iso: mesmo lle parecía sospeitoso, porque, se un non lía en alto, era que algo malo debía andar a ler. E ata non hai moito tempo, cando o analfabetismo era aínda a norma e non a excepción, o habitual era que algún

estudiante estivese no café, lendo en alto o xornal para a xente, como facía aquel rapaz ao que a rapaza rifou onte.

O rapaz, xa dixen, deixou de ler en alto, e a rapaza volveuse concentrar nos seus apuntamentos de clase. Fun eu o que perdín a concentración. Só que eu non lle podía reclamar a ninguén, porque o que ten o silencio é que non pertence a ninguén e a ninguén se lle pode pedir contas por el.

Miguel Anxo Murado, *Tres minutos no aire* (2019).

4

A hemeroteca amosa un fenómeno que se vincula normalmente a imaxes de virxes e cristos: estes empezan a chorar sangue, como antesala dalgún posible milagre ou acontecemento excepcional. Moitas veces, alén da explicación milagreira, adoita haber estratexias de márketing e outro tipo de intereses, pero teñen a súa base real nunha patoloxía que ás veces xorde. Chámase hemolacria e refírese a unha condición clínica coñecida desde hai moito polos profesionais oftalmolóxicos, debida a diversas causas, como traumatismos, tumores, doenzas vasculares ou episodios de inflamación (conxuntivite). O asunto volveu á actualidade nos últimos días despois de que o *British Medical Journal Reports* publicara un novo caso rexistrado na India, onde unha nena de 11 anos acudiu coa súa nai a un centro médico despois dunha semana con lágrimas tinguidas de sangue.

Tal e como se lembra no artigo publicado recentemente, os primeiros casos de hemolacria describiunos Aecio {O} de Amida, un erudito bizantino que viviu entre os séculos V e VI. Pero ata o de agora, a ciencia non atopou aínda unha explicación clara ao respecto. No caso recente da nena da India, os médicos analizaron diversos factores para encontrar posibles explicacións, pero non atoparon antecedentes de traumatismos ou enfermidades, nin danos nas glándulas lacrimais. Nalgunhas ocasións, apuntouse a posibles cambios hormonais, como os vinculados á menstruación, para explicar estes fenómenos. Pero {M} o certo é que a hemolacria aparece tamén noutros rangos de idade e sexo, como é o caso

dun home italiano cuxo caso foi descrito en 2018 no *New England Journal of Medicine*, no que se atopou un hemangioma (tumor benigno) como causa do sangue que deitaba polos ollos.

Tamén hai dous anos, en Cuba, describiuse outro caso dunha moza de 16 anos que manifestaba hemolacria e hemorragias nasais que era “o primeiro caso pediátrico” reportado no país. Aínda que non se atopou a causa certa, apuntouse ao feito de que a moza padecía sida desde os 13 anos.

Entre outros factores, tamén se expuxo a posibilidade de que a hemofilia ou a síndrome de Osler-Weber-Rendu, que provoca unha alteración dos vasos sanguíneos, estean detrás dunha condición que deu moito que falar ao longo da historia e que, como tantas outras, só atopaba a súa explicación no mundo divino.

“Chorar sangue” (2020), adaptado de <https://www.gciencia.com/tolociencia/chorar-sangue-hemolacria/>

5

Desde Castro Caldelas (Ourense), onde naceu en mil catrocentos setenta e cinco, o doutor xudeu Antonio López de Guadalupe chegou ao máis alto da sociedade europea, converténdose nun afamado cirurxián que atendeu o papa Adriano VI e cuxos servizos lle permitiron acceder á nobreza e librarse da ameaza da Inquisición.

A familia de López de Guadalupe tiña [...] unha longa tradición dedicada á medicina. Non en balde, Antonio foi enviado a estudar xunto ao seu irmán Paulo á Universidade de Salamanca, tras o que se instalou a exercer a súa profesión en Ourense, con tanto éxito que a súa sona chegou a oídos dos Reis Católicos, que, segundo o investigador Felipe Aira Pardo, o mandan chamar, xunto ao seu irmán Paulo, “para que se instalen na corte real, ao servizo directo dos membros da monarquía española”.

Á morte de Fernando de Aragón, o seu neto Carlos chega ao trono e decontado incorpora como cirurxián a López de Guadalupe pola súa boa fama. Con esta decisión, leva o {O} médico galego consigo en todas as súas viaxes, de xeito que

percorre Italia, Países Baixos ou Alemaña, sempre no círculo máis estreito de Carlos de Gante.

Máis tarde, o propio papa Adriano VI reclama os seus servizos, tras pedirlo como favor persoal ao propio Carlos V. Este pontífice era Adriano de Utrecht, que fora preceptor persoal do propio emperador durante a súa infancia e primeira mocidade. Alcumado o ‘pontífice bárbaro’, quería reformar a Igrexa {M} e volver ás esencias do pensamento cristián, incluso abandonando a luxosa sede do Vaticano. Foi tamén o último papa non italiano ata a elección de Xoán Paulo II. E o único da era moderna que conservou o seu nome de pía xunto ao seu coetáneo Marcelo II. Con este revolucionario Adriano VI tivo que traballar como médico o galego López de Guadalupe, nunha época na que o envelenamento tiña a consideración de práctica política bastante común. Non hai constancia de que así sucedese con este pontífice, aínda que López de Guadalupe atendeuno ata a súa morte [...]

Tras este servizo, Carlos V recupérao para a súa corte e premia os servizos dos irmáns Paulo e Antonio declarándoos nobres, exentos de toda mácula e de sambenito, autorizados a usar escudo de armas e a alternar entre o máis escollido dos cabaleiros. O emperador elixe o mesmo día da súa coroación en Boloña, o vinte e catro de febreiro de mil cincocentos trinta, para facer a súa declaración, unha proba máis do respecto e apego que tiña por estes galegos de sangue hebreo.

Este era un momento moi complicado para os chamados ‘conversos’ ou ‘cristiáns novos’. Calquera pasado relacionado co xudaísmo era escrutado pola Inquisición, que perseguía especialmente calquera conversión en falso. Os veciños estaban sempre dispostos a denunciar a quen descansaba en sábado ou non comían touciño de porco aínda que boa parte da cultura e da ciencia descansaba na comunidade hebrea, que xa fora a máis importante en materia de medicina tamén durante o califato Omeya de Córdoba. Así que a mercé concedida por Carlos V deu unha nova vida á familia dos Guadalupe [...]

De regreso a Ourense, os irmáns Antonio e Paulo López de Guadalupe viviron na cidade das Burgas ata a súa morte, cuxa data se descoñece. A familia Guadalupe continuou a ser unha influente dinastía, que emparentou cos Nóvoa, Puga ou Araújo.

Eduardo Rolland, “López de Guadalupe, un médico galego de reis e papas no século xv” (2021), adaptado de <https://www.gciencia.com/historias-gc/lopez-de-guadalupe-un-medico-galego-de-reis-e-papas-no-seculo-xv/>

A dificultade de lectura inicialmente suposta para os textos elixidos aparece reflectida na secuenciación dos escritos presentados de menor a maior complexidade. Os textos entregáronse a cada persoa participante no estudo nesta mesma orde e no momento de realizar a lectura, sen posibilidade de ensaio previo.

1.2. *As lecturas*

As lecturas realizáronse nun espazo de comodidade —na casa das persoas lectoras ou na da autora do artigo— e de intimidade, sen que estivesen presentes máis que a lectora e a autora. Para evitar calquera outra distorsión, o acto non se gravou. As únicas instrucións que se lles comunicaron ás participantes foron que debían ler ó seu ritmo e entendendo o texto.

Á persoa lectora ofrecíasele o texto e controlábase o punto ó que chegaba unha vez contabilizado o minuto. No caso da lectura silenciosa, ese punto debía ser sinalado por ela como a última palabra lida; na lectura oral, a propia escoita permitía acceder á última verba pronunciada.

Realizouse en primeiro lugar a lectura mental de tódolos textos, que se produciu en condicións de primeiro contacto, isto é, quen se sometía á proba non coñecía o texto que debía ler. Na lectura en voz alta, o texto xa era coñecido posto que se lera mentalmente con anterioridade. Tanto nun caso coma no outro, unha vez que se comezaba a ler non se facían interrupcións, e calquera necesidade de volver atrás para entender mellor ou para entoar debidamente foi considerada como propia do proceso lector.

No acto de lectura, fóra das dúbidas e nervios que xurdiron porque as persoas interpretaban que estaban ante unha proba de capacitación, non apareceron problemas máis alá das mostras de inseguridade entre os lectores máis maiores por ler no seu idioma de expresión oral, que non era o que acostumaban ver por escrito.

1.3. Informantes

Para a escolla das persoas lectoras, desbotouse de inicio o grupo humano que estaba en período de formación académica obrigatoria por tratarse de segmentos de idade sobre os que hai máis estudos realizados. Isto supuxo que se traballase sobre idades superiores ós 20 anos.

Conseguir unha mostra dunha persoa de cada unha das idades situadas entre os 20 e os 80 anos semellaba unha angueira en exceso ambiciosa para unha primeira aproximación ó tema. Por iso, optouse por agrupar as idades por décadas (20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60-69, 70-79) e seleccionar cadanseus cinco representantes. A propia dinámica das escollas e algún erro nas citacións fixeron que nunha das décadas, a dos 50-59, se entrevistase unha persoa máis das cinco inicialmente previstas.

Nos diferentes estudos examinados, non se analizan os resultados tendo en conta a variable do sexo dos participantes polo que se pode deducir que os datos obtidos non teñen relevancia. Coa finalidade de constatar se isto é así ou non, buscouse a paridade entre os dous sexos e fixéronse 31 entrevistas, a 15 homes e 16 mulleres.

A formación académica, aínda que só fose pola práctica lectora que tiveron que poñer en marcha as persoas dos diferentes niveis, levounos a escoller en cada década persoas con formación superior⁷ e persoas con formación media-básica.⁸ Neste caso non se buscou a paridade, senón que, para aproximarnos o máis posible ás características da sociedade galega, se buscou unha relación 1 a 2: unha persoa con formación superior por dúas de formación non universitaria. Finalmente, do total de persoas entrevistadas, 15 teñen formación superior e 16, formación media-básica.

Ademais da variable da formación, incluíuse tamén a da titulación académica, aínda que esta non fose prioritaria non momento de escoller os participantes. O resultado foi que, das 31 persoas

7 Enténdese que a formación superior é a recibida polas persoas que cursaron o bacharelato ou estudos superiores.

8 Dentro da etiqueta “formación media-básica” agrúpanse as persoas que cursaron os estudos obrigatorios ou básicos —ESO ou EXB— ou a formación profesional / módulo formativo de calquera nivel.

entrevistadas, nove teñen unha titulación básica;⁹ seis, un título de formación profesional ou especializada; seis, a acreditación de teren rematado o bacharelato; e dez posúen un título universitario.

A listaxe das persoas entrevistadas, ordenadas alfabeticamente pola abreviatura dos seus apelidos e nomes, é a seguinte:

- BLF. Home. 75 anos. Formación media-básica. Titulación básica.
- BMM. Home. 42 anos. Formación media-básica. Titulación especializada.
- BTM. Home. 32 anos. Formación superior. Titulación media.
- CBG. Home. 47 anos. Formación media-básica. Titulación especializada.
- CBM. Muller. 63 anos. Formación media-básica. Titulación básica.
- CME. Muller. 75 anos. Formación media-básica. Titulación básica.
- DTM. Home. 32 anos. Formación superior. Titulación media.
- FAB. Home. 46 anos. Formación superior. Titulación universitaria.
- FMJ. Home. 53 anos. Formación superior. Titulación universitaria.
- FRF. Home. 69 anos. Formación superior. Titulación universitaria.
- GGM. Muller. 53 anos. Formación superior. Titulación media.
- HFA. Home. 24 anos. Formación superior. Titulación universitaria.
- LCM. Muller. 39 anos. Formación media-básica. Titulación especializada.
- LGC. Muller. 60 anos. Formación superior. Titulación universitaria.

9 Obtida despois de rematar a Educación Xeral Básica (EXB) ou a Educación Secundaria Obrigatoria (ESO).

- LPM. Home. 53 anos. Formación media-básica. Titulación básica.
- LPO. Muller. 73 anos. Formación media-básica. Titulación básica.
- LPX. Muller. 38 anos. Formación media-básica. Titulación universitaria.
- LSXM. Home. 71 anos. Formación superior. Titulación universitaria.
- MBJ. Home. 65 anos. Formación media-básica. Titulación básica.
- MFT. Muller. 75 anos. Formación superior. Titulación universitaria.
- MGM. Home. 55 anos. Formación superior. Titulación media.
- NLMJ. Muller. 58 anos. Formación media-básica. Titulación especializada.
- PBM. Muller. 49 anos. Formación superior. Titulación universitaria.
- RCC. Muller. 67 anos. Formación superior. Titulación media.
- RSE. Muller. 47 anos. Formación media-básica. Titulación básica.
- SGB. Muller. 36 anos. Formación media-básica. Titulación especializada.
- SGL. Muller. 21 anos. Formación superior. Titulación universitaria.
- SGS. Home. 23 anos. Formación media-básica. Titulación especializada.
- SLM. Home. 24 anos. Formación media-básica. Titulación especializada.
- TVR. Muller. 58 anos. Formación media-básica. Titulación básica.
- VBN. Muller. 22 anos. Formación superior. Titulación media.

Tódalas persoas entrevistadas len, pero as razóns de facelo son moi diferentes: por necesidade laboral, por actividades de lecer

regulado, por necesidades formativas, por afección á lectura... Non se considerou pertinente, pois, a variable lector/non lector, aínda que, á hora de analizar algúns datos, si se tomou en consideración a práctica da lectura de lecer como un elemento que podería servir para xustificalos.

O diálogo coas persoas participantes no estudo, a observación directa do acto de lectura e os datos obtidos obrigáronnos a retirar da análise a información de tres persoas. A primeira delas, pertencente á década dos 20-29, fixo unha lectura silenciosa moito máis lenta cá que realizou en voz alta, circunstancia que fai pensar na existencia dalgún déficit de atención na lectura silenciosa que debería ser tratado de xeito específico. As outras dúas persoas, un home na década dos 60-69 e unha muller na dos 70-79, fixeron unha lectura mental articulada ou con vocalización, isto é, pronunciando as palabras. No caso do home, que entrou no mundo laboral nun emprego de carácter manual con once anos, a escolarización foi moi deficiente e a súa habilidade lectora non foi ben desenvolvida. No caso da muller, hai sospeitas de que puido sufrir un accidente cerebral leve xa que ela mesma non se recoñecía nese seu xeito de ler e lembraba constantemente a súa capacidade anterior. Considerouse que os datos conseguidos destas persoas podían condicionar artificialmente a media de xeito importante e optouse por eliminálos da análise.

En conclusión, o número de persoas das que se utilizarán os datos para a realización do estudo é de 28. Delas, trece son homes e quince, mulleres; doce informantes posúen unha formación superior e dezaseis, unha formación media-básica; seis dispoñen dunha titulación básica; seis posúen unha titulación especializada de formación profesional e seis obtiveron unha titulación media despois de remataren o bacharelato; os dez restantes posúen unha titulación universitaria. Por rangos de idade, a década dos 20-29 anos, a dos 60-69 e a dos 70-79 están representadas por cadanseus catro informantes; a dos 30-39 e 40-49, por cinco e a dos 50-59, por seis persoas.

2. Resultados

2.1. Lectura mental ou silenciosa

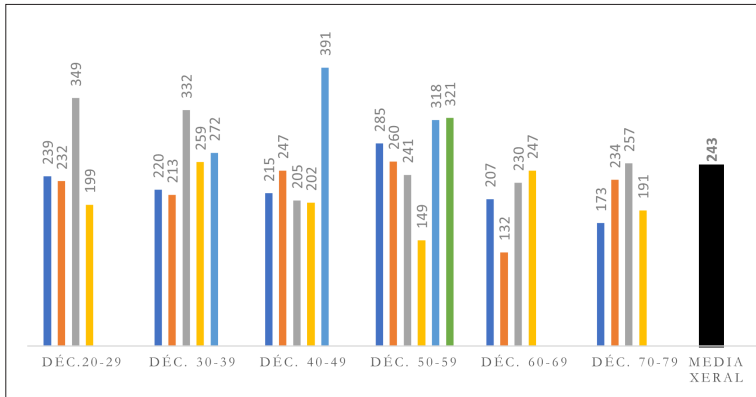
A media global da lectura mental ou silenciosa das persoas adultas estudadas é de 243¹⁰ palabras por minuto, unha cifra que sitúa os lectores galegos por debaixo da velocidade de lectura conseguida para o italiano, o español, o chinés, o alemán e o neerlandés; e por riba da atribuída ó inglés, ó coreano, ó hebreo, ó sueco, ó francés, ó finés e ó árabe, segundo se pode comprobar na táboa 2 elaborada a partir dos datos incluídos en Brysbaert (2019, p. 20).

Táboa 2. Velocidade media de lectura silenciosa en distintas linguas

Lingua	Palabras por minuto
Italiano	285
Español	278
Chinés	260
Alemán	260
Neerlandés	245
Galego	243
Inglés	236
Coreano	226
Hebreo	224
Sueco	218
Francés	214
Finés	195
Árabe	181

Fonte: elaboración propia a partir dos datos de Brysbaert (2019, p. 20)

10 Aínda que nas operacións matemáticas realizadas para conseguir atopar as medias se obtivo un número decimal, optouse por presentar sempre un número enteiro, redondeando a media no número superior cando aparecía un decimal porque se considerou que resultaría moi estraño ofrecer un número de palabras cortadas.

Gráfica 1. Velocidade media de lectura silenciosa por idade agrupada por décadas

Fonte: elaboración propia

Segundo se pode comprobar na gráfica 1, a lectura media máis veloz, 391 palabras por minuto, correspondeu a un universitario da década dos 40-49.¹¹ A menor media, 132 ppm, foi obtida na lectura dunha muller da década dos 60-69¹² con formación básica. Xa que logo, o rango medio de velocidade de lectura en textos de calquera tipo sitúase entre as 132 e as 391 palabras por minuto.

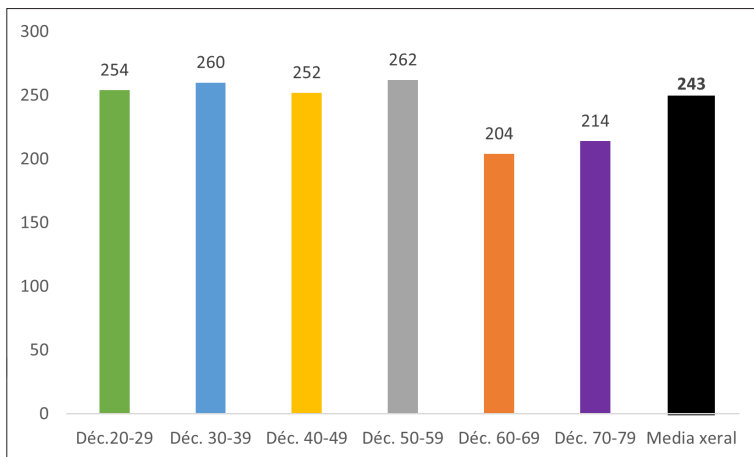
Tal e como se pode observar na gráfica 2, a década de idade que máis palabras por minuto leu foi a de 50 a 59 anos, con 262 ppm; seguida da de 30 a 39 anos, con 260 ppm. As lecturas máis lentas corresponden ás persoas situadas entre os 60 e os 69 anos, que leron de media 204 palabras por minuto; e as de 70 a 79 anos, 214 ppm.¹³

Ripoll, Tapia e Aguado (2020) realizaron unha metaanálise dos diferentes traballos que analizan a velocidade lectora do alumnado hispanofalante. A súa proposta de velocidade media na lectura

11 Esta persoa leu tres textos por riba das 400 palabras por minuto —456 ppm, 412 ppm e 410 ppm—, cifra á que se achegou tamén un lector da década dos 20-29 nunha soa das súas lecturas.

12 No texto lido máis lentamente por esta informante obtívo-se unha comprensión de 101 ppm e, no máis rápido, 178 ppm.

13 Segundo Brysbaert (2019, p. 16), a diminución da velocidade media de lectura nas idades máis avanzadas é unha constante en tódalas linguas.

Gráfica 2. Velocidade media de lectura silenciosa por idade agrupada por décadas

Fonte: elaboración propia

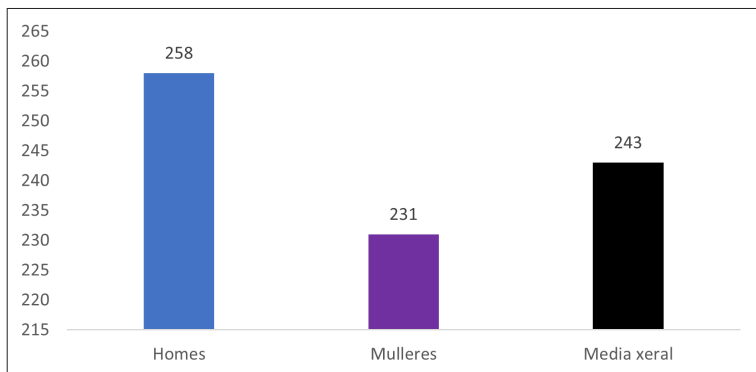
silenciosa para alumnado de primeiro de bacharelato, o curso que máis se aproxima en idade (16-17 anos) á primeira década considerada neste estudo, é de 186,31 palabras por minuto e un rango de confianza situado entre as 139 e as 234 palabras.¹⁴

A media galega para a lectura silenciosa na década dos 20-29, 254 ppm, resulta bastante máis alta cá sinalada para o alumnado hispanofalante, mais cómpre tomar en consideración que os datos do noso estudo foron proporcionados por persoas con estudos superiores a primeiro de bacharelato, excepción feita dun informante, SLM, que, despois de cursar a ESO, pasou a unha formación especializada. Este informante si ten unha media de lectura, 194 ppm, que se encadra dentro do rango sinalado por Ripoll, Tapia e Aguado.¹⁵

14 O rango que se inclúe na proposta “no se debe confundir con un rango de velocidade normal, sino que informa de que existe una alta probabilidade de que un nuevo estudio, que cumpla los criterios de inclusión que se establecieron en el metaanálisis, ofrezca un resultado de velocidades que se encuentre dentro de ese rango” (Ripoll, Tapia e Aguado 2020, p. 164).

15 A media de lectura en voz alta proposta por Ripoll, Tapia e Aguado (2020, p. 164) é de 161,35, cifra novamente inferior á obtida para o galego que, tal e como se pode compro-

Gráfica 3. Velocidade media de lectura silenciosa por sexo

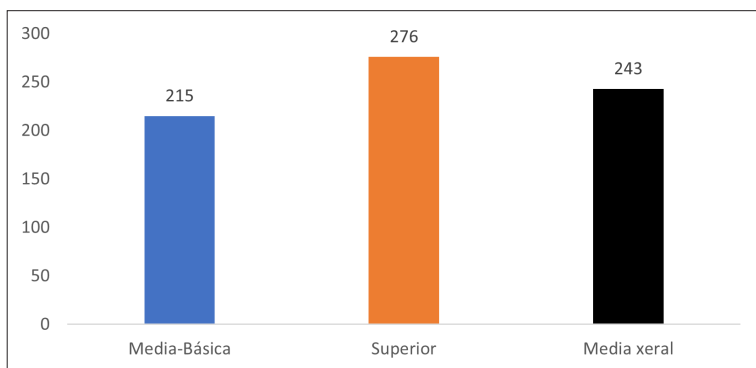

Fonte: elaboración propia

Tomando en consideración a variable do sexo (gráfica 3), obtense que a velocidade de lectura é 27 palabras maior nos homes —que leron unha media de 258 palabras por minuto—, ca nas mulleres —que leron nese mesmo tempo unha media de 231 palabras.

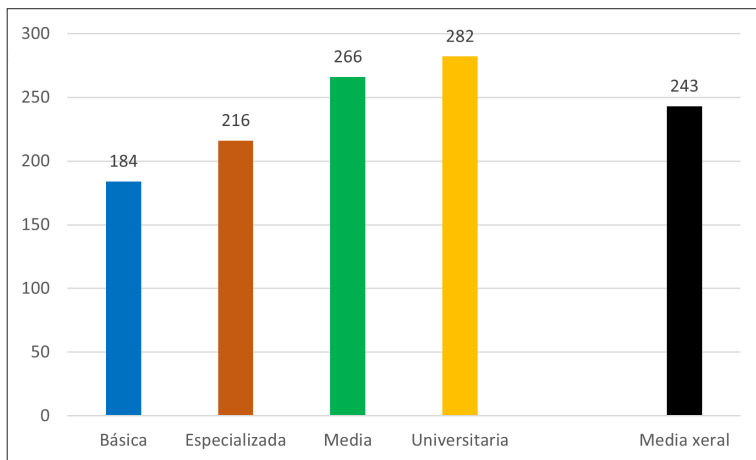
Atendendo á formación académica (gráfica 4), a velocidade de lectura das persoas con estudos superiores sitúase entre as 208 ppm lidas por unha muller de 60 anos e as 391 ppm identificadas

Gráfica 4. Velocidade media de lectura silenciosa segundo a formación académica

Fonte: elaboración propia

bar máis adiante na gráfica 9, é de 180 ppm. Porén, a media galega si se inclúe neste caso dentro do rango de confianza sinalado polos investigadores, 137-186 ppm.

Gráfica 5. Velocidade media de lectura silenciosa segundo a titulación académica

Fonte: elaboración propia

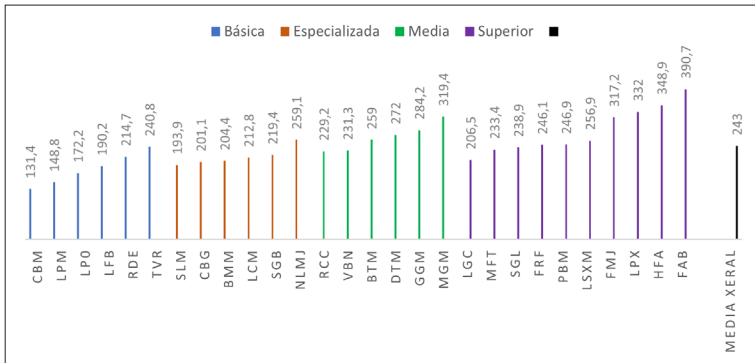
por un home de 46 anos. A media de palabras lidas por persoas en condicións de accederen á universidade é de 276 palabras por minuto.

O rango de lectura das persoas con formación media-básica sitúase entre as 132 verbas lidas por unha muller de 63 anos e as 260 recoñecidas por NLMJ, de 58 anos. A media obtida foi de 215 palabras por minuto.

De se considerar a titulación académica conseguida (gráfica 5), observarase que o número de palabras lidas por minuto ascende conforme o fai a titulación posuída, pois pásase das 184 ppm recoñecidas polas persoas co ensino básico completado ata os 282 termos que identifican as persoas cun título universitario,¹⁶ e entremedias sitúanse as que identifican as persoas cunha formación especializada, 216 ppm, e as que obtiveron o título de bacharelato, 266 ppm.

16 Nun estudo realizado no ano 1998 con alumnado de psicoloxía da Universidade Nacional de México, obtívose unha media de 236,83 ppm (Mercado *et alia* 1998, p. 3) cun texto de divulgación de “dificultad relativamente baja y carente de temas o terminología técnica que pueda favorecer a una u otra área académica” (1998, p. 2). Esta cifra é claramente inferior á conseguida neste estudo para o galego.

Gráfica 6. Velocidade media de lectura segundo a titulación académica

Fonte: elaboración propia

Da observación das medias individualizadas de cada unha das persoas lectoras (gráfica 6), dedúcese que:

- As lecturas inferiores a 200 palabras por minuto foron realizadas por persoas coa titulación básica, excepción feita dun participante que tiña unha titulación especializada.
- As lecturas superiores a 300 palabras por minuto foron obtidas das persoas que tiñan unha titulación universitaria, agás no caso dun home con titulación media, pero que realizou dous cursos universitarios.
- As velocidades de lectura máis altas para cada nivel de estudos foron conseguidas por persoas que declararon que practicaban a lectura por lecer moi a miúdo.
- A maior diferenza (185 termos) entre a lectura máis lenta (207 ppm) e a máis veloz (391 ppm) dáse na categoría universitaria. Dado que tódalas persoas desta categoría se declararon lectoras, sexa de textos técnicos ou divulgativos sexa de textos literarios, se cadra a causa desa diferenza hai que buscala na intencionalidade coa que se iniciou a lectura, máis acorde cunha lectura reflexiva para comprender e extraer

conclusións, a máis lenta;¹⁷ e cunha lectura recreativa, para entreterse comprendendo, as máis rápidas.

Nun estudo realizado por Martí Ferriol (2012) sobre as palabras por minuto que se inclúen no subtítulado de tres filmes en alemán e en castelán obtívose unha cifra de 128 palabras por minuto para o alemán e de 136 ppm para o castelán (2012, p. 58). Se no subtítulado en galego se manteñen as cifras do castelán, o grupo de persoas de idade máis avanzada, aquelas que teñen unha formación básica e unha práctica lectora deficiente, vería moi dificultado o seguimento dos subtítulos.

Esas mesmas dificultades produciríanse coa práctica da regra dos seis segundos, que indica que dúas liñas de subtítulos cunha media de 14 palabras deben manterse 6 segundos na pantalla (Díaz Cintas 2003, p. 153), xa que implica partir dunha velocidade media de lectura de 140 palabras por minuto. Aínda que só unha das persoas estudadas presenta unha media inferior a 140 ppm, cómpre lembrar que da mostra inicialmente realizada se desbotaron tres persoas por sospeitas de deficiencias médicas e de mala aprendizaxe da lectura que fixeron unha media lectora inferior ás 125 ppm.

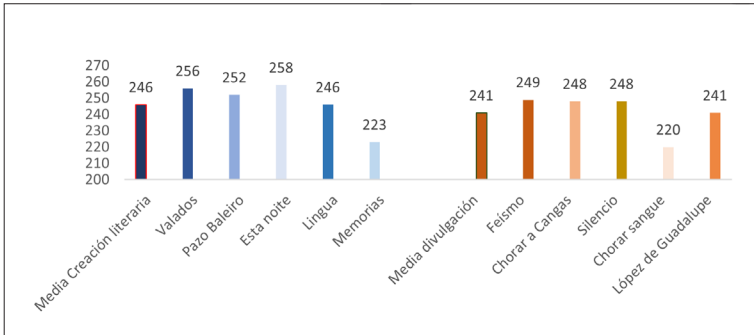
Verbo do tipo de textos, foron os de creación literaria os que se leron con maior rapidez, cunha media de 246 palabras por minuto. Nos textos de divulgación, a media foi de 241 palabras por minuto. Estas cifras tan próximas entre os dous tipos de textos —só cinco palabras de diferenza— contrastan coas ofrecidas por Brysbaert (2019) para o inglés, idioma no que se detectou que a velocidade media de lectura dos textos de ficción é 22 palabras máis rápida cá dos textos de non ficción.

O abano de palabras lidas sitúase na ficción entre as 139 ppm e as 396 ppm e, na non ficción, entre as 125 ppm e as 385 ppm.

Segundo se observa na gráfica 7, o fragmento literario do que menos palabras se leron de media, 223 palabras por minuto, foi o extraído de *Memorias dun neno labrego*, que resultou o máis dificultoso

17 O perfil profesional da persoa que realizou esta lectura é o dunha xornalista afeita a ler e interpretar as notas de prensa.

Gráfica 7. Velocidade media de lectura. Textos literarios e textos divulgativos

Fonte: elaboración propia

para 24 dos 28 informantes.¹⁸ Dúas das informantes atoparon as maiores dificultades no anaco da *Lingua das bolboretas* e os outros dous, no extracto de *Valados*, texto que é, entre o conxunto dos lidos, o segundo que menores dificultades presentou.

O texto de ficción do que máis palabras leron os participantes na investigación, 258 ppm, foi escollido do libro *Esta noite hei*, de Beatriz García Turnes, que, no deseño inicial, era considerado en terceiro lugar no rango de menor a maior dificultade. O rango de palabras lidas del sitúase entre as 456 e as 135.

No ámbito da divulgación, o texto do que se leron máis palabras —249 ppm— foi o titulado “Feísmo arquitectónico”, seguido de “O silencio do campo” e “A chorar a Cangas”, ambos con 248 termos identificados. O escrito titulado “Chorar sangue” resultou o máis difícil de ler, xa que del só se conseguiron identificar 220 palabras de media. O rango de palabras lidas neste tipo de textos sitúase entre as 412 verbas por minuto que se conseguiron no escrito sobre López de Guadalupe e as 118 obtidas en “Chorar sangue”.

18 O rango de palabras lidas para este texto vai das 101 na lectura máis lenta ás 367 na máis veloz.

2.2. Lectura oral ou en voz alta

A media da lectura oral sitúase nun rango que vai das 103 ppm na lectura máis lenta ás 208 ppm na máis rápida. A media global das 28 persoas adultas estudadas foi de 167 palabras por minuto, unha cifra que sitúa os lectores galegos por debaixo da velocidade de lectura conseguida para o español, o inglés, o italiano, o francés, o neerlandés e o alemán, e por riba da atribuída ó sueco, ó finés, ó chinés, ó hebreo, ó árabe e ó coreano, segundo se pode comprobar na táboa 3 elaborada a partir dos datos incluídos en Brysbaert (2019, p. 20).

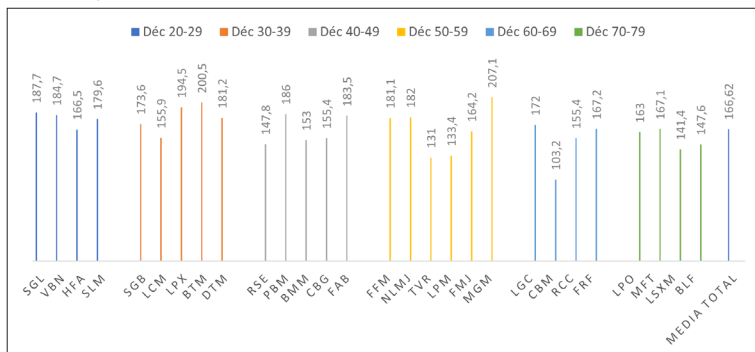
Táboa 3. Velocidade media de lectura en voz alta en distintas linguas

Lingua	Palabras por minuto
Español	191
Inglés	190
Italiano	182
Francés	180
Neerlandés	171
Alemán	169
Galego	167
Sueco	163
Finés	162
Chinés	152
Hebreo	147
Árabe	142
Coreano	133

Fonte: elaboración propia a partir dos datos de Brysbaert (2019, p. 20)

Segundo se pode comprobar na gráfica 8, a media máis alta de palabras lidas, 208 ppm, corresponde a un home de 55 anos con titulación media e estudos universitarios, seguido doutro home, 201 ppm, de 32 anos, tamén con titulación media pero sen estudos universitarios. A muller que máis palabras leu por minuto (195 ppm)

Gráfica 8. Velocidade de lectura oral segundo a idade dos informantes agrupada por décadas

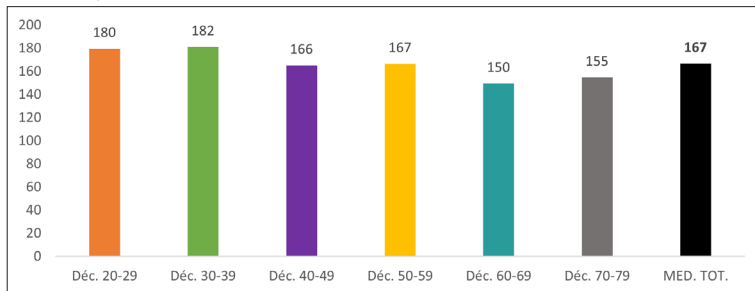
Fonte: elaboración propia

ten 38 anos e é universitaria, seguida de NLMJ (182 ppm), de 58 anos, con estudos especializados e lectora asidua.

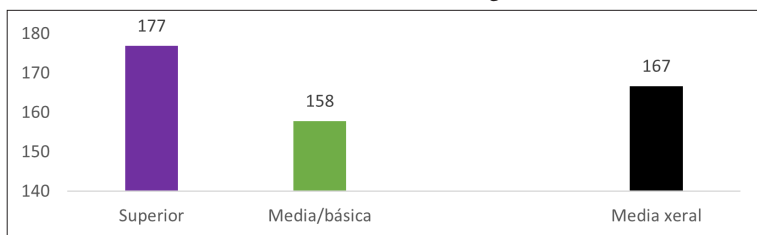
A velocidade de lectura oral máis lenta corresponde a dúas mulleres, ambas coa formación media-básica, CBM, de 63 anos, que leu 104 ppm; e TVR, de 58 anos, que articulou 131 ppm.

Por rangos de idade (gráfica 9), a década que máis palabras por minuto leu oralmente foi a comprendida entre os 30 e os 39 anos (182 ppm), seguida da situada entre os 20 e os 29 (180 ppm). As lecturas máis lentas corresponden ás décadas dos 60-69 (150 ppm) e dos 70-79 (155 ppm). Entremedias e moi próximas da media total, situáronse a década dos 50-59, con 167 ppm, e a dos 40-49, con 166 ppm.

Gráfica 9. Velocidade media de lectura oral por idade agrupada por décadas

Fonte: elaboración propia

Gráfica 10. Velocidade media de lectura oral segundo a formación

Fonte: elaboración propia

Messias, Velasco, Schallenmüller e Trauzattel-Klosinski (2008), no estudo realizado sobre a velocidade de lectura en voz alta en portugués brasileiro, obtiveron unha media de 1100 caracteres por minuto (2008, p. 555), que corresponderían, segundo a información que proporcionan na Tabela 2, a unha media de 181 palabras por minuto.

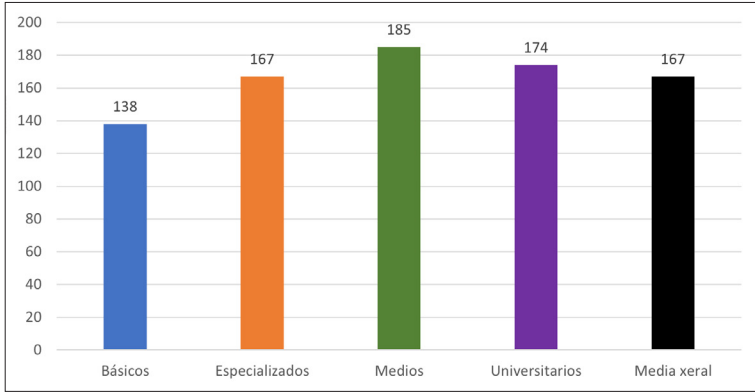
Aínda que a media para o portugués —181 ppm— poida resultar moi superior á obtida para o galego —167 ppm—, cómpre indicar que os informantes brasileiros tiñan idades situadas entre os 18 e os 35 anos, que corresponden ás dúas décadas do noso estudo que ofrecen unha media de 180 e 182 palabras por minuto, idéntica, agora si, á obtida para o portugués.¹⁹

Nesta modalidade de lectura, a variable de sexo non mostrou resultados relevantes, pois os homes leron 168 ppm e as mulleres 166 ppm, con só dúas palabras de diferenza a favor dos primeiros.

O abano de palabras lidas por minuto, que se pode contemplar na gráfica 10, nas persoas con formación superior sitúase entre as 208 palabras articuladas por un home de 53 anos que non rematou os estudos universitarios e as 142 obtidas na lectura dun home de 71 anos que foi profesor de educación secundaria e posúe titulación universitaria. A media de lectura desta categoría foi de 177 ppm, 19 palabras máis por minuto cá media obtida nas lecturas

19 A pesar da total equivalencia entre as dúas medias, cómpre indicar que as orientacións para a lectura foron diferentes. Mentres que no noso estudo se lles indicou ós participantes que deberían ler ó seu ritmo e entendendo o escrito, Messias, Velasco, Schallenmüller e Trauzattel-Klosinski sinalan que “os textos foram apresentados em ordem radômica e os voluntários foram orientados a lê-los em voz alta o mais rápido possível” (2008, p. 555).

Gráfica 11. Velocidade media de lectura oral segundo a titulación académica

Fonte: elaboración propia

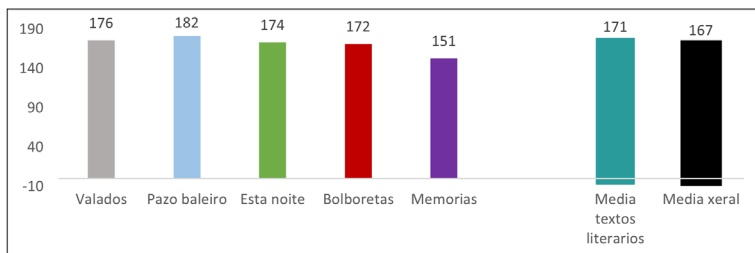
das persoas con formación media-básica (158 ppm). A media das persoas sen formación superior oscila entre as 104 ppm na lectura máis lenta, que corresponde a unha persoa coa formación básica, e as 201, na máis rápida, obtida da lectura dun home que cursou o bacharelato.

Tendo en conta agora a titulación académica posuída, son as persoas que completaron o bacharelato (titulación media) as que realizaron unha lectura oral máis rápida (185 ppm), seguidas das que posúen un título universitario (174 ppm). As lecturas máis lentas corresponden ás persoas que só dispoñen de estudos básicos (138 ppm) ou de estudos especializados (167 ppm).

Segundo se pode comprobar na gráfica 11, nas persoas con titulación básica, a media da lectura oral sitúase nas 138 palabras por minuto, cun abano que vai das 104 ás 163 palabras por minuto; nas persoas con titulación especializada, a media é de 167 ppm, cun rango que se sitúa entre as 153 e as 182; nas persoas que cursaron o bacharelato, a media é de 185 ppm, cun rango entre as 156 e as 208 e, nas universitarias, a media da lectura é de 174 cunha oscilación entre os 142 e os 195 termos por minuto.

A titulación académica revélase neste contexto como un elemento determinante que condiciona a velocidade da lectura oral, como se pode notar na progresiva suba desa velocidade dende a

Gráfica 12. Velocidade media de lectura oral. Textos literarios

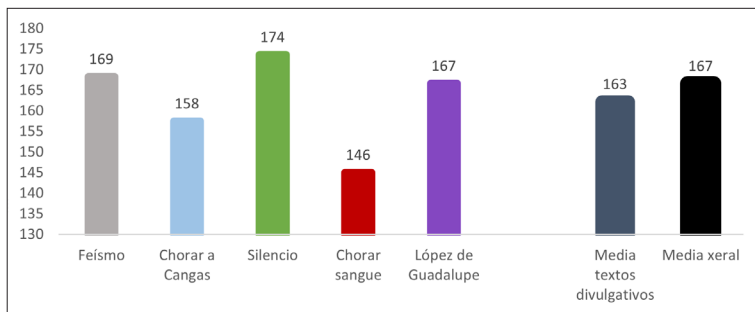
Fonte: elaboración propia

titulación básica á media. Esta tendencia racha coa titulación universitaria, que presenta unhas velocidades de lectura inferiores ás do rango anterior. Dúas parecen as razóns desta rotura. A primeira ten que ver coa formación pois, entre as persoas con titulación media, inclúense tres que fixeron algún curso na universidade, DTM, GGM e MGM; e, a segunda, coa propia calidade da lectura. As persoas con titulación universitaria fixeron unha lectura con pausas máis demoradas, con entoación máis marcada, con focalizacións máis acentuadas e con menos erros na identificación das palabras da lectura.

Na lectura en voz alta, documentouse unha maior velocidade nos textos literarios (171 ppm) ca nos textos divulgativos (163 ppm), cunha diferenza de oito palabras entre uns e outros. Só unha das persoas participantes no estudo, HFA, un universitario da década dos 20-29, leu con máis celeridade os textos divulgativos cós literarios.

Segundo se pode ver na gráfica 12, o rango de lectura nos textos de ficción situouse entre as 153 palabras de media que se articularon das *Memorias dun neno labrego* e as 182 ppm que se pronunciaron do anaco escollido de *O pazo baleiro*.

Nos textos divulgativos (gráfica 13), as maiores dificultades de articulación atopáronse no texto “Chorar sangue”, do que só se obtivo unha media de lectura de 146 palabras por minuto, seguido do “A chorar a Cangas”, con 158 ppm efectivamente recoñecidas. O fragmento que resultou máis doado e, en consecuencia, leuse con máis celeridade foi “O silencio do campo”, do que se conseguiu unha media 174 palabras por minuto.

Gráfica 13. Velocidade media de lectura oral. Textos divulgativos

Fonte: elaboración propia

2.3. Comparación entre a lectura silenciosa e a lectura en voz alta

O primeiro que chama a atención ó comparar a media da lectura mental (243 ppm) coa da lectura oral (167 ppm) é a gran diferenza que hai entre elas: na lectura mental lense de media 76 palabras máis ca na lectura oral.

Unha nova comparativa cos datos proporcionados por Brysbaert (2019, p. 20) revélanos que a situación da lingua galega non é excepcional (táboa 4): o normal nas linguas é que na lectura mental se lean máis palabras que na lectura oral. O que é propio de cada lingua é o número de palabras de diferenza, que no chinés, por exemplo, é de 108 e no finés, de 33. Nunha escala de trece idiomas, o galego sitúase no posto sétimo, pois presenta unha diferenza menor cá que existe no chinés, italiano, coreano, alemán, español e hebreo, pero maior cá que se dá no neerlandés, sueco, inglés, árabe, francés e finés.

A diferente velocidade acadada entre os dous tipos de lectura explícase pola propia mecánica do acto lector. Segundo Melzi e Ely (2010, p. 452), a lectura é un proceso complexo en que participan os seguintes compoñentes:

- Detección dos trazos visuais das letras que levan ó seu recoñecemento.
- Coñecemento das regras de correspondencia grafema-fonema.
- Recoñecemento das palabras.
- Coñecemento semántico.
- Comprensión, interpretación.

Táboa 4. Velocidade media de lectura en voz alta en distintas linguas

Lingua	Palabras por minuto en lectura silenciosa	Palabras por minuto en lectura en voz alta	Diferenza
Chinés	260	152	108
Italiano	285	182	103
Coreano	226	133	93
Alemán	260	169	91
Español	278	191	87
Hebreo	224	147	77
Galego	243	167	76
Neerlandés	245	171	74
Sueco	218	163	55
Inglés	236	190	46
Árabe	181	142	39
Francés	214	180	34
Finés	195	162	33

Fonte: Elaboración propia a partir dos datos de Brysbaert (2019, p. 20)

Estas operacións, en que cada persoa ocupa un determinado tempo, son as propias da lectura silenciosa. Cando o acto lector é oral, débenselle amecer outros compoñentes como:

- Articulación dos fonemas.
- Recoñecemento da intencionalidade comunicativa.
- Reprodución dos trazos suprasegmentais propios da intencionalidade comunicativa, especialmente a entoación, o ton e as enfatizacións.
- Realización das pausas, tanto as marcadas no texto por medio da puntuación coma as necesarias para a respiración.

A realización dun número maior de operacións na lectura oral explica que a súa velocidade sexa nidiamente inferior á do acto silencioso.

De por parte, da análise comparativa entre as lecturas orais e as lecturas individuais extráense as seguintes conclusións:

- a. Na lectura oral hai unha menor distancia entre as lecturas máis lentas e as lecturas máis rápidas (105 palabras) ca na lectura mental (269 palabras).
- b. As lecturas orais máis lentas distánciase da media en -64 palabras, mentres que as silenciosas o fan en -111 palabras.
- c. As lecturas orais máis rápidas supoñen a lectura de 41 palabras máis cá media, fronte ás 111 palabras máis lidas polo lector máis rápido na lectura mental.

En definitiva, e sexa cal sexa a variable analizada, na lectura oral diminúen as diferenzas e iguálase a velocidade entre as persoas lectoras.

3. Conclusións

Despois de analizar o acto lector de 28 persoas galegofalantes con idades, sexos, formación e titulación académica diferentes, pódense extraer as seguintes conclusións:

- a. A media da lectura silenciosa obtida é de 243 palabras por minuto.
- b. A media da lectura en voz alta que se obtivo foi de 167 palabras por minuto.
- c. A velocidade de lectura, tanto oral como mentalmente, aumenta segundo o faga a formación e a titulación académica.
- d. A velocidade lectora tamén aumenta conforme o fai a idade, pero de distintos xeitos segundo o tipo de lectura. Na lectura mental, a progresión é constante, cunha suave minoración entre os 40 e os 49 anos, ata chegar á década dos 50-59. Nas seguintes dúas décadas consideradas, a velocidade lectora diminúe. Na lectura oral, o aumento prodúcese entre a década dos 20-29 e os 30-39, para iniciar entre os 40-49 unha diminución continuada.
- e. Non se consideran significativas as diferenzas na velocidade lectora oral entre homes e mulleres pois só hai dúas palabras de diferenza. Na lectura mental, os homes leron 27 palabras máis cás mulleres no mesmo tempo.

- f. Na lectura mental dos textos escollidos hai unha diferenza mínima entre os textos literarios (246 ppm) e os textos divulgativos (241 ppm.). Na lectura oral a diferenza aumenta a oito palabras máis que se len nos texto de ficción.
- g. A lectura oral é máis igualadora cá lectura mental en tanto presenta menores diferenzas entre as persoas lectoras sexa cal sexa a variable analizada.

O contraste entre as cifras obtidas nesta investigación e as fornecidas por investigacións sobre outras linguas sitúa o galego nun rango intermedio en canto á velocidade de lectura de palabras por minuto: o sexto idioma, dos trece considerados, en que se le máis rápido mentalmente; e o sétimo, na lectura en voz alta.

4. Bibliografía

4.1. Referencias bibliográficas.

- Brysbaert, Marc (2019). How many words do we read per minute? A review and meta-analysis of reading rate. *Journal of Memory and Language*. 109, article 104047. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.jml.2019.104047>
- Díaz Cintas, Jorge (2003). *Teoría y práctica de la subtítulosación inglés/español*. Barcelona: Ariel.
- Gleason, Jean Berko e Ratner, Nan Berstein (1999). *Psicolingüística*. Madrid: McGraw-Hill.
- Martí Ferriol, José Luis (2012). Velocidades de lectura de subtítulos en alemán y español de películas norteamericanas: estudio de caso. *Estudios de Traducción*. 2012 (2), 47-60. <https://doi.org/10.5209/rev ESTR.2012.v2.38977>
- Martínez Ferreiro, Rosa e Torres Reino, Xosé M.^a (2001). Lectura eficaz. En: Bieito Silva Valdivia, coord. *A lingua e a literatura: algúns aspectos sintácticos*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Instituto de Ciencias da Educación, 57-69.
- Melzi, G., Ely, R. (2010). Lenguaje y lectoescritura en los años escolares. En: Jean Berko Gleason e Nan Berstein Ratner,

- coord. *El desarrollo del lenguaje*. Madrid: Pearson Educación, 413-460.
- Mercado, Serafín J., Suárez, Alejandra, Ramírez Trueba, Clementina, de Capella, Elke Kort e Zendejas, Laura Elena (1998). La lectura de los estudiantes de la facultad de psicología de la Universidad Nacional Autónoma de México, medida con un instrumento integrado de velocidad, comprensión y habilidad gramatical. *Revista de Educación Superior*. V (20). Disponible en http://publicaciones.anuies.mx/pdfs/revista/Revista20_S1A3ES.pdf
- Messias, André, Velasco, António A., Schallenmüller, Sonia J. e Trauzattel-Klosinski, Susanne (2008). Textos padronizados em português (BR) para medida da velocidade de leitura. Comparação com quatro idiomas europeus. *Arquivos Brasileiros de Oftalmologia*. 71(4), 553-558. <https://doi.org/10.1590/S0004-27492008000400016>
- Pereira Rodríguez, Ana M.^a e Lorenzo García, Lourdes (2005). Evaluamos la norma UNE 153010: Subtitulado para personas sordas y personas con discapacidad auditiva. Subtitulado a través del teletexto. *Puentes*. 6, 21-26. Disponible en https://sid-inico.usal.es/idocs/F8/ART14483/evaluamos_la_noma_une.pdf [Consultado o 31/07/2022]
- Ripoll, Juan C., Tapia, Milagros M. e Aguado, Gerardo (2020). Velocidad lectora en alumnado hispanohablante: un metaanálisis. *Revista de Psicodidáctica*. 25 (2), 158-165. <https://doi.org/10.1016/j.psicod.2020.01.002>

4. 2. Referencias textuais.

- Docampo, Xavier P. (2002). *O pazo baleiro*. Vigo: Xerais.
- Fernández Paz, Agustín (2009). *Valados*. Vigo: Xerais.
- García Turnes, Beatriz (2021). *Esta noite hei de ir a verte*. Vigo: Galaxia.
- Murado, Miguel Anxo (2019). *Tres minutos no aire*. Vigo: Galaxia.
- Neira Vilas, Xosé (1961). *Memorias dun neno labrego*. Buenos Aires: Follas Novas.
- Orgullo Galego (s.d.). De onde vén a expresión popular “A chorar a Cangas”? *Orgullo Galego* [web]. Disponible en <https://>

- orgullogalego.gal/a-chorar-a-cangas/ [adaptación a partir do orixinal, consultado en 20/XI/2022].
- Redacción (2020). Chorar sangue: pode pasar, ten un nome (hemolacria), pero non se saben as causas. *GCiencia*. 19/VI/2020. Disponible en <https://www.gciencia.com/tolociencia/chorar-sangue-hemolacria/> [adaptación a partir do orixinal, consultado en 30/XI/2022].
- Rivas, Manuel (1995). A lingua das bolboretas. En: *¿Que me queres, amor?* Vigo: Galaxia, 19-34.
- Rolland, Eduardo (2021). López de Guadalupe, un médico galego de reis e papas no século xv. *GCiencia*. 23/X/2021. Disponible en <https://www.gciencia.com/historias-gc/lopez-de-guadalupe-un-medico-galego-de-reis-e-papas-no-seculo-xv/> [adaptación a partir do orixinal, consultado en 30/XI/2022].